

*Міністерство освіти і науки України
Департамент освіти і науки
Полтавської обласної державної адміністрації
Професійно – технічне училище №50 м.Карлівка*

*Доповідь
на тему:*

**«ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ
ЗМІСТОВИХ ЛІНІЙ ПРОГРАМИ
З ПРЕДМЕТІВ
«УКРАЇНСЬКА МОВА» ТА «УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА»**

*Підготувала
викладач зарубіжної літератури
Порубльова І.М.*

2021 рік

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗМІСТОВИХ ЛІНІЙ ПРОГРАМИ "УКРАЇНСЬКА МОВА" ТА "УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА"

Своєрідність української (рідної) мови як навчального предмета полягає насамперед у тому, що вона реалізує дві важливі функції розвитку учня, його навчання та виховання - функцію пізнання і налагодження комунікації з суспільством та функцію забезпечення інтелектуального, духовно-морального та емоційного планів формування особистості.

Роль рідної мови в процесі становлення та розвитку особистості проявляється в тому, що вона слугує головним засобом налагодження її взаємодії з іншими людьми, з суспільством. Особливо роль вивчення української мови зростає в наш час, коли її функції розширюються і на неї покладається важливе завдання консолідації нації, витворення та об'єднання українського суспільства, прилучення якнайбільшої кількості наших співгромадян до колосальних багатств рідного слова та до виявлених у ньому національної духовності, моралі й культури. Це й зумовлює специфіку вивчення рідної мови в середній школі, вибудовує систему завдань, які постають перед учителем-мовником.

Головне завдання вивчення української мови з цього погляду - підготовка мовно грамотної людини з високим рівнем комунікативної компетентності, що ґрунтується на системі знань про мову та її граматичну будову; самобутньої мовної особистості, яка має значний словниковий запас, засвоїла головні норми літературного мовлення, здатна вільно виражати свої думки та почуття в усній і писемній формі, у будь-якому стилі й жанрі, що якнайкраще відповідають ситуації спілкування; також рідна мова формує високий рівень духовності й інтелекту людини, у свідомо-практичній мовленнєвій діяльності формує її світогляд, свідомість і психотип. Саме тому вивчення рідної мови в школі чи ПТНЗ має спрямовуватися на доглибине освоєння молодими поколіннями мелодики звучання, граматичної будови та лексико-фразеологічного багатства рідної мови, на вироблення в них умінь бездоганно й високомайстерно послуговуватися рідним словом. Його слід вибудовувати з урахуванням цих методологічних та загальнодидактичних особливостей української мови як навчального предмета, тобто передбачати співвідношення засвоєння мовного матеріалу та мовленнєвої діяльності учнів із перевагою саме мовленнєвої практики, вироблення у дітей мовленнєвої компетентності як комплексної якості особистості, що проявляється в умінні вести діалог, сприймати й будувати висловлювання різних видів, типів, стилів і жанрів.

З метою посилення розвивального впливу системних знань про мову на мовлення учнів, а також для подолання недоліків лінійного викладу мовних відомостей до нової програми введено новий структурний елемент - внутрішньопредметні зв'язки вивчення кожної навчальної теми з лексикою, фразеологією, морфологією і синтаксисом, культурою мовлення і стилістикою, а також текстом. Їх реалізація передбачає систематичне збагачення словника учнів лексико-фразеологічними одиницями,

вдосконалення граматичного ладу їхнього мовлення, піднесення майстерності користування мовними засобами, краще оволодіння текстотворчими вміннями. Завдяки цьому мовна змістова лінія за своїм функціональним призначенням зближується з мовленнєвою, що сприяє досягненню основної мети вивчення української мови в загальноосвітній школі - забезпечення належного рівня комунікативної компетенції особистості.

Тематичне оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови та літератури зумовлює потребу процес вивчення кожної з тем розподіляти на три етапи:

- 1) мотиваційний, коли вчитель пояснює, задля чого вивчається певна тема, які знання мають бути засвоєні, які вміння й навички сформовані;
- 2) операційно-пізнавальний - основний етап, у процесі якого досягаються поставлені навчальні, розвивальні та виховні цілі й ведеться підготовка до завершального етапу;
- 3) контрольно-оцінний, яким завершується вивчення теми й одержуються об'єктивні дані про якість її засвоєння.

Зазначені дві змістові лінії (мовна й мовленнєва) є основними, які визначають безпосередній предмет навчання та його структуру, супроводжуються вимогами до навчальних досягнень учнів, кількістю годин, що виділяються на їх засвоєння, а дві інші (соціокультурна і діяльнісна) є допоміжними, спільними з іншими навчальними предметами, але не менш важливими, бо неможливо оволодіти культурою мовлення, не опанувавши основами національної і загальнолюдської культури, а також не виробивши рис культури мислення.

Вимоги до засвоєння змісту мовленнєвої і мовної змістових ліній є спеціальними. Саме вони містять критерії, за якими визначається рівень навчальних досягнень учнів із предмета. А вимоги до соціокультурної і діяльнісної змістових ліній мають загальний характер, що підпорядковується освітнім завданням перших двох змістових ліній, тому їх виконання контролюється опосередковано, через вимоги до засвоєння мовного і мовленнєвого компонентів змісту програми. Водночас володіння цими загальними вміннями й навичками є важливою умовою формування спеціальних компетенцій (мовної, мовленнєвої, комунікативної), умовою та показником загального особистісного розвитку учня.

Взаємозв'язок змістових ліній програми забезпечується завдяки визначенню двох тем, зв'язок між якими має бути якнайтісніший. Зокрема, поряд із мовною темою, яка вивчається протягом кількох уроків, зазначається соціокультурна, розрахована здебільшого на таку ж кількість навчальних годин. Мінімальним об'єктом дослідження стає система текстів, об'єднаних спільною темою, що вивчаються з кількох основних поглядів.

У кінці вивчення логічно завершеної мовної теми учні, підготувавшись упродовж кількох уроків до висвітлення соціокультурної теми, пишуть твір або готують усний виступ, що передбачає розв'язання певної проблеми, яка стосується котрогось із понять ієрархії вартостей - абсолютних, національних, громадянських, родинних чи особистісних. При цьому

позитивним елементом вважається демонстрація у творі чи виступі засвоєних під час опрацювання логічно завершеної теми понять, мовних норм, лексико-фразеологічних одиниць, граматичних засобів тощо.

У процесі реалізації соціокультурної змістової лінії актуальною залишається проблема національної самоідентифікації учнів, формування у них патріотизму, духовної культури, пов'язаних із вибором мови спілкування. Її розв'язання має здійснюватися шляхом засвоєння під час вивчення української мови й літератури та інших навчальних предметів національних, громадських, родинних та особистих цінностей, національних традицій, особливостей ментальності, виявлених в українській культурі.

Основними завданнями, які необхідно реалізувати для досягнення соціокультурної мети, є:

- вироблення в учнів уміння взаємодіяти з іншими людьми в полікультурному суспільстві;
- залучення школярів на практиці ефективно застосовувати набуті знання й уміння;
- формування духовного світу учнів, ціннісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів;
- виховання для життя в цивілізованому громадянському суспільстві.

Що має зробити вчитель, щоб вирішувати завдання формування соціокультурної компетентності учнів і який результат з позиції діяльнісного підходу може свідчити про його здійснення?

Учитель	Учень
1. Здійснює відбір соціокультурних відомостей освітніх галузей «Мови і літератури», «Суспільствознавство», «Естетична культура» тощо.	1. На практиці використовує набуті культурологічні знання й вміння (в усних відповідях, письмових висловлюваннях).
2. Використовує на уроках високохудожні взірці світової культури.	2. Бере участь у позакласній діяльності.
3. Спонукає учнів до практичного використання знань в позакласній діяльності, до науково-пошукових досліджень.	3. Набуває досвіду шляхом науково-пошукових досліджень, самоосвітою.
4. Враховує середовище, в якому живе дитина, її оточення.	4. Толерантно ставиться до людей, представників інших етнічних, релігійних, расових ознак.
5. Виховує людину нового покоління.	

Формування соціокультурної компетентності передбачає оволодіння школярами знаннями про природні, економічні, історичні, суспільні, культурні особливості країни, в якій вони живуть, а також зумовлює глибше розуміння власної духовно-культурної автентичності через усвідомлення традицій світової культури.

Мовленнєва змістова лінія навчання української мови у Державному стандарті початкової ланки освіти й чинній навчальній програмі є основною. Вона передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання і впливу. *Комунікативна компетентність* — необхідна умова життєтворчості

кожного учня. Тому *провідною ідеєю своєї діяльності* обрала створення оптимальних умов для формування мовленнєвої компетентності на уроках української мови, зокрема:

- забезпечення сприятливих умов для невимушеного спілкування;
- застосування діалогічних і дискусійних форм навчання;
- постійне надання можливостей для самостійної творчої діяльності учнів;
- використання ігрових, інтерактивних вправ для мовного розвитку.

Читання є основою опанування всіх наук, розвитку людського інтелекту. Під час читання словниковий запас учнів активно поповнюється, а висловлювання стають найповнішими, найемоційнішими, найяскравішими. Використовую на уроках статті для читання та художні ілюстрації, які ознайомлюють дітей з новими словами в галузі науки, техніки і культури, трудової діяльності людей, назвами рослин, тварин, предметів побуту.

Мовленнєва діяльність — це спосіб реалізації суспільно-комунікативних потреб людини в процесі спілкування. Користуючись мовою як засобом пізнання і комунікації, дитина слухає, говорить, читає і пише. Одночасно відбувається практичне засвоєння формул ввічливості, розвиток творчих здібностей, створення власного мовленнєвого портрету:

Я — думаю.

Я — замислююсь.

Я — аналізую.

Я — висловлююсь.

Я — пробую творити.

Формуючи *навички говоріння*, які передбачають побудову діалогічних і монологічних висловлювань, на кожному уроці створюю ситуації, які змушують учня говорити, спонукають до висловлення думки:

- відповідь на поставлене запитання;
- побудова діалогів за зразком, малюнком, словесно-описаною ситуацією;
- обговорення життєвих ситуацій, висловлення своєї думки;
- складання текстів-описів, розповідей, міркувань;
- побудова своїх висловлювань на прочитаних чи прослуханих творах;
- усний переказ прочитаного;
- імпровізація казок, словесне малювання.

Ядром активізації пізнавальної діяльності учнів, засобом формування їх мовленнєвої культури виступає текст. Текст втілює культуру в собі, в ньому закладена інформація, що відображає соціокультурну специфіку мовної спільноти, тому є основною одиницею сучасної культурологічної освіти. Тексти є універсальним засобом акумуляції людського досвіду. Вивчення мовних і мовленнєвих явищ має здійснюватися на текстовій основі, яка систематично розширює кругозір, ознайомлює з найвидатнішими постатями, подіями національної історії та культури, матеріальними й духовними пам'ятками, із звичаями й традиціями українського народу, що мають неминущу цінність не лише для української, а й для світової культури. Система текстів повинна наповнювати освітній зміст соціокультурної

змістової лінії. Комплекс завдань, визначений учителем, має забезпечити встановлення взаємозв'язків виучуваного мовного поняття з попереднім. При доборі текстів певної тематики необхідно враховувати індивідуальні особливості дитини. Важливо, щоб дитина «не загубила» отриману раніше інформацію з певної теми в наступному класі.

У формуванні й розвитку мовленнєвих умінь і навичок передбачається послідовна робота над удосконаленням аудіювання (слухання-розуміння) шляхом використання спеціально підготовлених, цілеспрямованих (навчальних і контрольних) завдань з розвитку умінь слухати, розуміти, аналізувати й оцінювати усне висловлювання (його зміст, особливості побудови й мовного оформлення тощо), добору з прослуханої інформації тих її елементів, що потрібні для розв'язання комунікативних завдань.

Посилюється увага до вдосконалення говоріння, формування й розвитку вмінь та навичок монологічного і діалогічного мовлення як на спеціальних уроках, так і на уроках засвоєння мовної системи. Особливої уваги потребує навчання школярів діалогічного мовлення, зокрема, важливо вчити учнів вести діалог-бесіду на будь-яку актуальну тему, що її висуває життя. Для цього треба цілеспрямовано формувати такі вміння: а) добирати основну інформацію в процесі читання; б) формулювати власну думку з певної проблеми; в) обстоювати, аргументувати власні погляди; г) ставити проблемні запитання; ґ) володіти технікою уточнювальних запитань, доповнень; д) швидко переходити з теми на тему; е) дотримуватися норм українського мовленнєвого етикету тощо.

Одним із можливих і досить ефективних способів формування вмінь вести бесіду є розігрування діалогів на основі змісту вивчених літературних творів.

Значне місце займає робота з читання, спрямована на вироблення навичок виразного читання вголос, що передбачає його інтонаційну правильність, достатню швидкість, уміння виражати з допомогою темпу, тембру, гучності читання особливості змісту, стилю тексту, авторського задуму та ін. У цьому аспекті необхідна єдина послідовна система роботи як на уроках мови, так і літератури, тобто мають реалізуватися елементи інтеграції двох навчальних предметів.

Важливим аспектом навчання є формування навичок читання мовчки, практичне ознайомлення з його різновидами (ознайомлювальним, вивчальним, переглядовим). Учні повинні навчитися читати мовчки незнайомий текст швидше, ніж уголос, розуміти і запам'ятовувати після одного прочитання його фактичний зміст, логічні відношення, закладені в тексті, розуміти його основну думку, позицію автора, сприймати зображувально-виражальні засоби прочитаного твору. Щоб виробити вміння відбирати смислову інформацію з прочитаних навчальних текстів, доцільно використовувати комплекс вправ з мовленнєвою спрямованістю, наприклад: визначити тему тексту; виділити в тексті головне і другорядне; поділити текст на закінчені змістові частини; знайти в тексті ключові речення; дібрати заголовки до виділених змістових частин; поставити запитання до окремих висловлювань; визначити основну думку кожного висловлювання; у кожному

мікровисловлюванні виділити речення, яке максимально передає його зміст; виділити основні композиційні частини тексту; визначити проблемне запитання, яке постає на основі аналізу змісту тексту; сформулювати запитання до кожної змістової частини; скласти план і оформити його питальними, розповідними або називними реченнями та ін.

Удосконалюючи навички читання, учитель повинен поступово підводити учнів до розуміння того, що для кращого засвоєння інформації, для результативної роботи над матеріалом недостатньо лише прочитати текст. Усвідомлення, запам'ятовування значно покращиться, якщо використовувати план, тези, виписки, конспект. Формування в учнів уміння складати план, тези, конспект забезпечує певною мірою реалізацію діяльній змістовій лінії чинної програми, зокрема учні вчать проводити аналіз і синтез, абстрагувати й узагальнювати, конкретизувати, розмежовувати головне і другорядне тощо.

Навчання рідної мови передбачає подальший розвиток навичок письма, написання робіт творчого характеру, серед яких усні й письмові перекази і твори різних типів, стилів і жанрів мовлення. При цьому оцінюється зміст і мовне оформлення (грамотність). Перекази і твори виступають як підготовчі вправи до оволодіння учнями важливими жанрами мовлення (конспект, реферат, доповідь, виступ на зборах, під час дискусії, рецензія тощо). Для активізації мовленнєвої діяльності учнів згідно із соціокультурною змістовою лінією передбачено надавати перевагу таким темам для створення самостійних висловлювань, які були б пов'язані з життєвим досвідом учнів, зацікавлювали б їх, викликали інтерес, прагнення поділитися думками, зближували реальну й навчальну мовленнєву діяльність, мали б виховне спрямування тощо.

Заняття з української мови та літератури треба будувати так, щоб кожен із видів робіт виконував свою роль у формуванні певного комунікативного вміння, щоб учні успішно оволодівали і монологічним, і діалогічним мовленням, спираючись на знання про текст, стилі, типи, жанри мовлення, ситуацію спілкування, набували культури мовлення.

Провідними принципами її освоєння мовної змістової лінії є принцип системності, який передбачає системну організацію навчального матеріалу, виокремлення тісного взаємозв'язку всіх аспектів мовної системи, комплексне вивчення мовних одиниць, явищ, понять, та принцип комунікативності, який передбачає створення умов для вивчення питань про сферу застосування мовних одиниць, теми, ситуації та провідні жанри комунікації, особливості функціонування мовних явищ у переломленні через них.

У класах нефілологічного профілю українська мова є насамперед засобом освоєння матеріалу інших навчальних дисциплін, мета її вивчення в класах такого типу - дати знання про мову, її виразжально-зображальні ресурси, красу й багатство, структуру й форми їх прояву, ознайомити учнів із основами культури мовлення, головними літературними нормами, дати їм уявлення про мовлення як засіб ефективного спілкування, сформулювати вміння й навички ділової комунікації, виробити риси красномовства. Тому в класах

нефілологічних профілів при вивченні мови на перший план виходить його комунікативна спрямованість, побільшення лексико-фразеологічного запасу учнів, освоєння ними особливостей наукового та офіційно-ділового стилів мовлення, зорієнтованість у сфері укладання ділових паперів тощо.

На сучасному етапі розвитку освітньої системи велика увага приділяється особистісній зорієнтованості навчально-виховного процесу, створенню ефективної системи розвитку та якнайповнішої реалізації природних здібностей учнів, зокрема здібностей мовно-літературних.

В умовах активного впровадження системи зовнішнього оцінювання навчальних досягнень учнів учителям української мови та літератури слід поживавити роботу з відпрацювання в учнів навичок виконання тестових завдань різної форми й різного ступеня складності, широко практикувати тестування як навчальний прийом та контрольну форму перевірки знань, умінь і навичок.

Тести однаковою мірою надаються до використання при здійсненні поточного, тематичного та підсумкового контролю, можуть пропонуватися учням із різними навчальними можливостями, тобто передбачати градацію завдань за ступенем складності, мати творче спрямування.

Під час вивчення української мови та літератури слід активніше використовувати сучасні педагогічні технології: комп'ютеризоване навчання, інтерактивні види і форми роботи, коучинговий підхід. Вони збільшують пізнавальну самостійність учнів та мотивують потребу розвитку їхньої читацької культури. Серед інтерактивних форм роботи на уроках поширення набуває навчальна взаємодія учнів у парах, мікрогрупах, групах, що здебільшого застосовується під час пошуку та аналізу інформації, виконання практичних завдань, підготовки диспутів, семінарів, різноманітних творчих завдань. З метою надання учням більших можливостей для спілкування, висловлювання власних думок і почуттів домінантною формою навчання на уроках зарубіжної літератури в усіх класах має бути діалог, під час якого виявляється рівень знань учнів.